

UOT 327

N.N.Yaqublu
Bakı Dövlət Universiteti
nihad.yaqublu@gmail.com

QƏRBDƏKİ POPULİST SİYASİ HƏRƏKATLARIN BEYNƏLXALQ İNSTITUTLARA VƏ DÖVLƏTLƏRARASI TƏRƏFDAŞLIĞA TƏSİRİ

Açar sözlər: beynəlxalq institutlar, dövlətlərarası dialoq, populizm, çoxtərəflilik, nativizm, global əməkdaşlıq

Məqalədə Qərbdə artan populist və nativist siyasi tendensiyaların beynəlxalq qurumlara və əməkdaşlığa təsiri öyrənilir. Çoxtərəflilik prinsipinə əsaslan dövlətlərarası dialoq dünyada sülhün bərqərar olmasına və beynəlxalq əməkdaşlığın güclənməsinə töhfə vermişdir. Son zamanlarda indiki dünya nizamı müəyyən təhlükələrə məruz qalıb. Populist və anti-establişment siyasi hərəkatlar ciddi ictimai dəstək qazanaraq mövcud hökumətlərarası və üstmilli institutların mexanizmlərinin dəyişilməsini, yaxud ləğv olunmasını tələb edib. Bu cür inkişaf davamlı beynəlxalq tərəfdaşlıq üçün zərərli olsa da, mövcud institusional və funksional strukturlarda qüsurların, çatışmazlıqların olduğundan xəbər verir. Ona görə də dövlətlər həmin populist hərəkatların niyə cərəyan etdiyini anlamağa və çatışmazlıqları aradan qaldırmağa səy göstərməlidirlər. Artıq zəifləmiş hökumətlərarası institutların təsir imkanlarını optimallaşdırmaq, onları daha zirək qurumlara çevirmək üçün effektiv islahatlar aparılmalıdır. Çünki təcridçilik və aşırı nativizm kimi birtərəfli yanaşmalar global sülh üçün zərərli nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Н.Н.Ягублу

ВОЗДЕЙСТВИЕ ПОПУЛИСТСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЙ НА ЗАПАДЕ НА МЕЖДУНАРОДНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ И МЕЖПРАВИТЕЛЬСТВЕННОЕ ПАРТНЕРСТВО

Ключевые слова: международные учреждения, межправительственный диалог, популизм, многосторонность, нативизм, глобальное сотрудничество

В статье исследуется воздействие растущих популистских и нативистских политических тенденций на Западе на международные учреждения и сотрудничество. Межгосударственный диалог, основанный на принципе многосторонности, способствовал установлению мира и укреплению международного сотрудничества. В последнее время современный мировой порядок столкнулся с определенными угрозами. Популистские и антиправительственные политические движения получили сильную общественную поддержку и потребовали изменения или отмены механизмов, существующих межправительственных и наднациональных учреждений. Хотя такое развитие событий наносит ущерб устойчивому международному

сотрудничеству, оно указывает на недостатки нынешних структур. Поэтому государства должны приложить усилия, чтобы понять, почему возникают эти популистские движения, и устранить существующие недостатки. Следовательно, необходимы реформы, чтобы повысить эффективность и без того ослабленных межправительственных организаций и сделать их более гибкими. Односторонние подходы, такие как изоляционизм и крайний нативизм, могут иметь пагубные последствия для глобального мира в долгосрочной перспективе.

N.N.Yaqublu

THE IMPACT OF POPULIST POLITICAL MOVEMENTS IN THE WEST ON INTERNATIONAL INSTITUTIONS AND INTERGOVERNMENTAL PARTNERSHIP

Keywords: *international institutions, intergovernmental dialogue, populism, multilateralism, nativism, global cooperation*

The article examines the impact of growing populist and nativist political tendencies in the West on international institutions and cooperation. Interstate dialogue based on the principle of multilateralism has contributed to the establishment of peace in the world and the strengthening of international cooperation. Recently, the modern world order has faced certain threats. Populist and anti-establishment political movements have gained strong public support and demanded that the mechanisms of existing intergovernmental and supranational institutions be changed or abolished. Although such development is detrimental for sustainable international cooperation, it indicates that there are shortcomings in the existing institutions. Therefore, countries should try to understand the reasons of these populist movements and address their grievances. Effective reforms are needed to increase the influence of already weakened intergovernmental institutions and make them more agile. One-sided approaches such as isolationism and extreme nativism can have detrimental consequences in the long term.

Giriş

Dünya heç vaxt indiki kimi bir-birilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olmayıb. Gediş-gəlişin və ümumi olaraq kommunikasiyaların asanlaşması sayəsində insanların bir-birilə münasibət saxlaması üçün daha geniş imkanlar var. Qarşılıqlı münasibətlərin artması və insanların hərəkəti üçün maneələrin azalması müsbət yöndə bir inkişaf hesab olunsa da, müxtəlif etnik qruplardan və mədəniyyətlərdən olan xalqların sülh şəraitində birgəyaşayışı onlar arasında qarşılıqlı anlaşma və etimad olmadan uğurlu davam edə bilməz. Dövlətlərarası dialoq da özünün bütün formalarında bu prosesi sürətləndirir. Status-kvo əleyhinə yönəlmiş yeni siyasi hərəkətlərin və qrupların Qərb dünyasında geniş vüsət alması beynəlxalq əməkdaşlığın effektiv şəkildə aparılmasını təhlükə altına qoyur [1, s.161-167].

Tarix etnik və dini tolerantsızlığa əsaslanan münaqişələr, müharibələr və qətlialmlarla doludur. Son onilliklər ərzində güclənən mədəniyyətlərarası əlaqələr ksenofobiya* və irqçilik kimi halların səviyyəsini azaltmış, bu cür xoşagəlməz halların baş verməsinin qarşısını önəmli dərəcədə almışdır. Keçmişdə baş vermiş belə mənfi hadisələri nəzərə aldıqda neo-milliyətçi və identitarian hərəkatların cərəyan etməsinə qarşı narazılıqlar əsassız görünür.

Populizmin, milliyətçi-identitarian hərəkatların yeni formalarının artması və məşhurlaşması global bir hala çevrilmişdir. İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə bir çox beynəlxalq təşkilatların və digər müxtəlif strukturların bünövrəsinə çevrilmiş çoxtərəflilik siyasəti zəifləmiş, öz dəstəyini itirmişdir [2, s.395-422]. Buna səbəb hazırkı beynəlxalq siyasi-iqtisadi strukturlarda mövcud problemlərin və nöqsanların daha çox göz önünə çıxması, insanların bununla əlaqədar olaraq yeni həll yolları axtarmasıdır.

Şübhəsiz ki, mövcud problemlərin həlli və onların aradan qaldırılması üçün göstərilən səylər təqdirəlayiqdir: bu, liberal demokratiyalarda söz azadlığının bir hissəsidir və siyasətdə fəal iştirakçılığı stimullaşdırır. Açıq cəmiyyətlərdə müxtəlif cür ideyalar irəli sürülür, ən mübahisəliləri çaxnaşma və hiddət yaradır, çox zaman da keçmişin travmalarını oyadaraq müxalif tərəflərin kəskin narazılığına səbəb olur. Bu şəraitdə müsbət və mənfi, radikal və qeyri-radikal ideyalar cəmiyyət arasında sərbəst şəkildə yayılaraq geniş müzakirələrə səbəb olur; bu zaman təbii dialektik proses və bir-birini tarazlaşdıran tərəflər sayəsində şüurlu və qənaətbəxş cavablar əldə olunur. Lakin uzunmüddətli sistemlərin bünövrəsi üçün təhlükə yaradan irimiqyaslı böhran halları baş verdikdə isə vəziyyət daha da mürəkkəbləşir və xaotik olur. O zaman xalq heç vaxt qəbul etməyəcəyini düşündüyü qərarları verə bilər.

ABŞ-da və Avropa İttifaqında baş verənlər heç də adi bir krizis deyil. Qərbi siyasi, iqtisadi və sosial sahələrdə müxtəlif çətinliklərlə üzləşməkdədir. Amma məsələ bu böhranın çoxölçülülüyü deyil, mövcud səlahiyyətli qurumların təməlini təşkil edən idealların və mexanizmlərin effektivliyinin zəifləməsidir. İkinci Dünya müharibəsində milliyətçilik, irqçilik və bu kimi birtərəfli yanaşmaların səbəb olduğu faciəvi nəticələrdən sonra ən ağılabatan çıxış yolu hökumətlərarası və üstmilli təşkilatların* yaradılması və onlara müxtəlif səlahiyyətlərin ötürülməsi idi. Çoxtərəflilik regionun gələcəyini qoruyar, mümkün müharibələrin qarşısını alır, sabitliyi və inkişafı təmin edə bilərdi. Həmin yeni yaradılmış sistemlər texnokratiya və səriştəlilik ideyaları

* ksenofobiya - bilinməyən, başqa və yad olan şəxslərə (əsasən hər hansısa etnik, dini və ya irqi qrupa) qarşı duyulan qorxu və ya nifrət hissi.

* üstmilli təşkilatlar - tərkibindəki üzv dövlətlərin bəzi daxili məsələlərin qərarlaşdırılmasında özlərinin müəyyən suveren səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsini həvalə etdiyi, qərarları bütün üzvlər üçün məcburi xarakter daşıyan çoxmillətli təşkilatlar

üzərində qurulmuşdu. Bu cür elitist struktur ekspertlərə, bilikli və bacarıqlı insanlara siyasətin işlənilib hazırlanmasında daha çox hüquqlar verdiyindən ziyanlı və sabitliyi pozan hər hansı milliyətçi qüvvənin qarşısını almış olardı [3, s.1-5].

Bu mexanizm Qərbdə həddindən artıq uğurlu oldu: Qərb yer kürəsində tərəqqinin, tolerantlığın, sabitliyin və rifahın vüsət aldığı bir məkana çevrildi. Regionun cazibədarlığı heç vaxt səngimədi, burada bərqərar olan düşüncə tərzi və dəyərlər dünyanın digər yerlərinə də yayılmağa, başqa xalqlar tərəfindən də tətbiq edilməyə başladı. Fəqət zaman keçdikcə dünya da ciddi şəkildə dəyişmişdir: yeni texnologiyalar kəşf olunaraq ictimai-siyasi və iqtisadi həyatın ümumi dinamikasını təzələmiş, qloballaşma dünyanı olduqca kiçiltmiş, yeni ölkələr yarandıqca regional və qlobal geosiyasi dinamika təkmilləşmiş, müxtəlif münafişələr nəticəsində humanitar böhranlar baş vermiş və digər sahələrdə dəyişikliklər meydana gəlmişdir. Dünya təkmilləşdikcə mövcud struktur və institutlar da yeni yaranan reallıqların öhdəsindən gəlmək üçün təkmilləşməlidir. Uyğunlaşa və özünü reform edə bilməmək baş verən dəyişikliklərin təsirinə məruz qalan insanlar üçün maneələr doğurur və onlar yaranan çatışmazlıqların qurbanına çevrilirlər. Qərbdə baş verən kəskin irticaçı hərəkatların səbəbi də bu cür sistemik çatışmazlıqlardır.

Müəyyən bir qrupun uzun müddət dominantlıq etməsi onun təkəbbürlü olmasına, digərlərinə laqeyd yanaşmasına sövq edir – bu insan təbiətinin bir xüsusiyyətidir. Elə bu şəraitin doğurduğu şərtlər səbəbindən Avropa İttifaqında “suverenliyin yenidən qazanılması” şüarları və yeni içyönlü, nativist* hərəkatlar güclənib. Texnokrat elita ilə adi insanlar arasında ünsiyyət çatışmazlığı mövcuddur. Bu, subyektiv reallıqların toqquşmasıdır.

I. Müasir dövrdə Qərbdəki siyasi meyillər

Beləliklə, Qərbdəki müasir siyasi cərəyanlar mahiyyət etibarilə populistdir və elitaya qarşı yönəlib. Mövcud immiqrasiya sistemlərindəki problemlə məqamların, dini ekstremizmin nəticələrinin və bununla əlaqədar olan terrorçuluq aktlarının geniş vüsət alması bu meyillərin radikal elementlərini daha da gücləndirib. Son qaçqın böhranı və onların cəmiyyətə inteqrasiyası ilə əlaqədar problemlər səbəbindən yaranan narahatlıq əhalinin müəyyən qisminin bu qrupları açıq-aşkar dəstəkləməsinə gətirib çıxarıb [4, s.152-186]. Buna görə də bir çox seçkilərdə həmin siyasi qüvvələr əhəmiyyətli dərəcədə ictimai dəstəyə nail ola biliblər və bir çox hallarda müxtəlif vəzifələrə rəsmən seçiliblər.

* nativizm - immiqrantlar və gəlmələrlə münasibətdə yerli xalqın daha üstün hüquqlara və imtiyazlı statusa malik olmasını tərənnüm edən siyasi düşüncə.

Böhran zamanı kaos və qeyri-sabitlik yaranır, mövcud institutlara etimad azalır. Nəticədə, funksionallıq zəifləyir, səmərəlilik və güvən sənğiyir. Bu cür vəziyyətdən yeganə çıxış yolu yeni institusional mexanizmlərin yaradılması və islahatların aparılmasıdır.

Qərbdə istər solçu, istərsə də sağçı nativist və populist hərəkatlar ciddi ictimai dəstəyə nail olublar. Onlar, adətən, prinsipcə xarici siyasi xətdə başqa ölkələrin daxili işlərinə qarışmamağı və iqtisadi olaraq proteksionizmi seçirlər. Sağçı hərəkatların daxilində müxtəlif populist tendensiyalar mövcuddur: iqtisadi millətçiliyi, məhdud immiqrasiyanı və yavaş demoqrafik dəyişiklikləri dəstəkləyənlərdən tutmuş etnik milliyyətçiliyi, ksenofobiyanı və irqçiliyi tərənnüm edənlərə qədər fərqli siyasi qüvvələr var.

Solçu siyasi qruplar daxilində də müxtəliflik mövcuddur. ABŞ-da müasir Proqressiv hərəkat sosial demokratik sistemi, ətraf mühitin müdafiəsini, eləcə də kasıb təbəqənin həyatını yaxşılaşdıracaq bir çox digər islahatların aparılmasını dəstəkləyir. Əlbəttə, az sayda da olsa, özlərini sosialist və ya kommunist adlandırıb azad bazar iqtisadiyyatının ləğvini istəyənlər də var. Ancaq Qərbi Avropada hər hansısa güclü solçu cərəyanı görmək çətindir; yeni siyasi hərəkatların əksəriyyəti, əsasən, sağ siyasətə meyillidir və öndə gedən müvafiq solçu qruplar öz siyasi dünyagörüşünə sağçı elementləri birləşdiriblər. Buna görə də onlar sadəcə müxtəlif siyasi mövqelərə sahib populistlərdir. Bu cür siyasi harmoniyanın ən bariz nümunələrindən biri İtaliyadakı Beş Ulduz Hərəkatıdır (M5S). Onlar avroskeptik, ətraf mühitin qorunmasına prioritet verən, sərbəst immiqrasiyanı pisləyən, anti-qlobalist siyasi qüvvələrdir [5].

Amerika siyasəti və Avropa siyasəti arasında böyük fərq var. ABŞ-da siyasət iki böyük partiya tərəfindən formalaşır və onlar mövqə baxımından daha sabit, ənənəvi xarakter daşıyırlar. Respublikaçılar Partiyasını dəstəkləyən Amerikan mühafizəkarları və sağ yönümlü əhali sosial liberalizmi bəyənmir, adətən kiçik hökumətin mövcudiyyətini, deregulyasiyanı və vergilərin azaldılmasını dəstəkləyirlər. Demokratlar isə, adətən, sol yönümlü olub prinsip cəhətdən hökumət müdaxilələrinə qarşı deyillər. Müqayisə üçün, Fransada Marin Le Pennin rəhbərlik etdiyi sağçı Milli Cəbhə Partiyası avroskeptik, anti-immiqrant, anti-qlobalist mövqə sərgiləməsinə rəğmən, iqtisadi siyasəti sosial yönümlüdür. M.L.Penn daim deregulyasiyaya, özəl korporasiyalara və onların iş etikasına qarşı olduğunu nümayiş etdirib. Məsələn, o, verdiyi müsahibələrindən birində özəl korporasiyalar və onların fəaliyyəti haqqında danışarkən azad bazar iqtisadiyyatını “cəngəllik qanunlarına” bənzətmişdi [6].

Qərbdə siyasətin hazırkı vəziyyəti bəzi mütədil siyasi partiyaları uyğunlaşmağa və öz platformasında dəyişikliklər etməyə sövq edir. Sağçı qrupların hər vəchlə irəli sürdüyü mövqelərdən bəzilərini qəbul etməklə onlar həmin qrupların cəmiyyətdən aldığı dəstəyi zəiflədə bilmiş və əhalinin radikallaşmasının qarşısını almışdır. Nümunə olaraq, Almaniyada iqtidarı təşkil

edən siyasi qruplar bəzi məsələrdə məhdudlaşdırıcı siyasi qərarlar vermişdir. Danimarkada hakimiyyət immiqrasiya ilə bağlı daha sərt mövqe sərgiləyərək ekstremist qrupların populyarlığını azaltmağa müvəffəq olmuşdur [7].

II. Müasir populist hərəkatların beynəlxalq tərəfdaşlığa təsiri

Hal-hazırda böhranın ilkin mərhələsidir. Qeyri-müəyyənlik, çəşqinlik və qütbləşmə geniş vüsət alaraq davamlı dialoqun aparılmasını çətinləşdirib. Yuxarıda qeyd olunan bütün sistemə problemlər, nativizmin baş qaldırması və davamlı qeyri-müəyyənlik mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalarası münasibətlərə mənfi təsir göstərir. Liberal dünya nizamı və çoxtərəflilik müxtəlif etnik qruplardan, irqlərdən olan insanlara qarşılıqlı anlayış şəraitində bir-birilə ünsiyyət saxlamaqda və səmərəli münasibətlər qurmaqda kömək etmişdi. Beynəlxalq və üstmilli təşkilatlar da institusional imkanlar baxımından bu məqsədlərin reallaşmasında önəmli fürsətlər yaratmışdı. Lakin Qərbdə mövcud hökumətlərarası institutlara etimadsızlıq artdıqca mədəniyyətlərarası dialoq zəifləyir.

İçyönümlü, populist, nativist siyasi xətt başqa xalqlara və onların adət-ənənələrinə qarşı qeyri-tolerantlıq aşılayır. Təcridçilik* və mədəniyyətlərarası bağların zəifləməsi başqa irqi və dini mənsubiyyətdən olan xalqların yadlaşdırılmasına, ödəkiləşdirilməsinə səbəb olur. Məlumatsızlıq və izolyasiya qərəzliliyin, mənfi stereotiplərin hökm sürməsinə zəmin yaradır, bu da öz növbəsində ksenofobianın və irqçiliyin dərəcəsini artırır.

Şübhəsiz ki, Qərbdə baş verən siyasi tendensiyaların bu cür gedişatı mədəniyyətlərarası münasibətlərə mənfi təsir göstərəcək. İnkişaf etmiş Qərb ölkələrinin dünya nizamının liberallaşmasında aparıcı qüvvə olduğunu, onların institusional güc və təsir mexanizmləri baxımından daha açıq və tolerant bir dünya yaratmaqda əsas rol oynadığını nəzərə alsaq, Qərbin uzunmüddətli qeyri-aktivliyi mühüm suallar yaradır: "Yeni aparıcı siyasi aktorlar kim olacaq?", "Təkanverici qüvvə nədən ibarət olacaq?", "Daha effektiv dialoqa nail olmaq üçün hansı yeni strategiyaları icra etmək lazımdır?". Güc və səlahiyyət vakuumları dövlətlərarası əməkdaşlığı zədələyir, onun gələcək perspektivləri üçün əlverişsiz mühit yaradır.

Müasir populist meyillərin yaratdığı təhlükələrdən biri də onların tez bir zamanda avtoritarlaşa bilməsi ilə bağlıdır. Bunu Macarıstan, Venesuela kimi bir çox ölkələrdə görmək mümkündür [8 s. 296-313]. Populizm demokratiyanın və liberal hüquqların qorunmasına prioritet vermədiyindən, qeyzli və emosional ritorikaya əsaslandığından son nəticədə Qərbin liberal demokratik sistemi ziyan çəkə bilər. Ona görə də baş verən krizisi mövcud institutların mümkün

* təcridçilik - xarici siyasətdə digər dövlətlərin, xalqların və quruluşların işlərinə qarışmamaq fikrinə əsaslanan istiqamət

problemlə məqamlarının aşkara çıxarılması üçün bir imkan kimi görmək, yaranmış çətinliyi bu cür interpretasiya etmək bizə düzgün yolu göstərərək kömək edə bilər.

Kənardan ümumi mənzərəni nəzərdən keçirdikdə görərik ki, sadə xalqın üzləşdiyi iqtisadi çətinliklər səbəbindən yaranan narazılıqları anti-elitist abu-havanı tətikləyən ən önəmli faktorlardır. Acınacaqlı iqtisadi vəziyyətin nəticələri, əməkhaqqının azlığı və sürətli demoqrafik dəyişikliklər ən çox aşağı təbəqə tərəfindən hiss edilir. Belə şəraitdə cəmiyyətin imkanlı və imkansız kimi kateqoriyalara bölünməsinə aşağı təbəqə bəraət qazandırır. Və nəticədə cəmiyyət artıq qütbləşir. Laqeydlilik və ya mövcud çatışmazlıqları görməyib əvvəlki kimi hərəkət etmək yaranmış bu arzuolunmaz vəziyyəti daha da ağırlaşdırır.

Qərbdə müasir populizmin artması azlıqların hüquqlarına, ictimai etimada və qanunun aliliyinə mənfi təsir göstərir. Bu konsepsiyaların real həyatda uygulanması üçün böyük vaxt və enerji sərf olunsa da, indi onların müvəffəqiyyətlə davam etdirilməsinə ciddi problemlər yaranır. İctimai diskursun səmərəsiz istiqamətdə dəyişməsi və sosial hüquqların təhlükəyə məruz qalması o dərəcədə baş verə bilər ki, meydana gələcək zərərin aradan qaldırılması üçün keşməkeşli, uzun bir zaman tələb oluna bilər.

Nəticə

Şübhəsiz ki, beynəlxalq əməkdaşlığın səviyyəsi əvvəlki illərdə daha yaxşı olsa da, mükəmməl deyildi. Lakin heç də hər böhran katastrofik olmur; o əksər hallarda müəyyən problemlərin mövcudluğundan və onların düzəldilməyə ehtiyacı olduğundan xəbər verir. Hər siyasi aktor nöqsanlı məqamlara reaksiya verərək yaranan çatışmazlıqların nədən ibarət olduğunu, hansı islahatların vacibliyini və gələcək perspektivdə hansı addımların atılmalı olduğunu müəyyənləşdirməyə çalışmalıdır.

Cərəyan edən gərginliklər, eləcə də mövcud sosial-siyasi sistemlərə qarşı ictimai narazılıqlar hər bir mədəniyyətin özünü sorgulamasına və daxilə mükəmməl çatışmazlıqları axtarmağa sövq etməlidir. Öz bönövrəsindən və əsas dəyərlərdən sapmadan inkişaf edib təkmilləşmək hər zaman mümkündür.

Yuxarıda qeyd olunanları da nəzərə alsaq, görərik ki, dünyada baş verən hadisələrdən tamamilə izolyasiya olunmaq mümkün deyil. Heç bir millət digərləri ilə əlaqə saxlamadan, ticarət aparmadan, mübadilə etmədən yüksək tərəqqiyə çata bilməz. Bu həm də inkişaf etmiş ölkələrə aiddir, çünki onlar demoqrafik artım səviyyəsinin aşağı olmasından daha çox əziyyət çəkirlər. Doğum göstəricilərinin aşağı, yaşlı insanların sayının isə çox olması mühacirlərə ehtiyac yaradır. Sənayeləşmiş müasir dünyada isə bu ölkələrin təbii yolla öz lazımı dərəcədə demoqrafik artıma nail olması inandırıcı görünmür. Əlavə olaraq, bu, qarşılıqlı asılılıq və ya daxili tələbat məsələsi də deyil:

qloballaşma və müasir texnologiyaların ixtirası nəticəsində dünya əvvəllər heç olmadığı qədər kiçilib. Bu o deməkdir ki, dünyanın hər hansı bir regionunda yaranan vəziyyət oradan uzaqda yaşayan millətlərə də təsir göstərə bilər. Yeni koronavirus pandemiyası bunun ən bariz nümunəsidir: lokal xəstəlik tez bir zamanda dünyanın digər hissələrinə də yayılaraq yüzminlərlə insanın ölümünə səbəb oldu. Deməli, dünyada baş verən hadisələrdən tamamilə təcrid olunmaq qeyri-mümkündür. Qloballaşmanı tənzimləmək və hökumətlərarası tərəfdaşlıq üçün daha yaxşı zəmin yaratmaq məqsədi ilə islahatlar aparılmalıdır. Müvafiq sahələrdə icra olunan fəaliyyətə nəzarət edəcək yeni beynəlxalq və üstmilli institutların yaradılması, eləcə də pandemiya, qaçqın böhranı və iqlim dəyişikliyi kimi böyük miqyaslı dağıdıcı hadisələrin qarşısını almaq üçün daha zirək və əlverişli mexanizmlərin işlənilib hazırlanması uzun müddətdə çox səmərəli olacaq.

Hansı problemlə məqamların varlığını və irəliləyişlərə nail olmaq üçün nə kimi tədbirlərin görülməsini müəyyən etmək məqsədilə konstruktiv dialoqların aparılması üçün imkanlar yaradılmalıdır. Mövcud maneələrin tam olaraq öhdəsindən gəlmək və qlobal əməkdaşlığı genişlətmək üçün hər bir sivilizasiya öz daxilinə nəzər salmalı, dərinə kök salmış əsas çatışmazlıqları aşkara çıxarmalıdır. Bu cür təhlillər aparılmazsa, mövcud populist hərəkatlar daha geniş vüsət almış olacaq, beynəlxalq tərəfdaşlıq zəifləyəcək, gələcəkdə konfliktlərin yaranmasının və narazılıqların kəskinləşməsinin qarşısını almaq daha da çətinləşəcək.

ƏDƏBİYYAT

1. *Bremmer I.* Us vs. Them: The Failure of Globalism. New York: Penguin, 2018, 208 s.
2. *Newman E., Thakur R. and Tirman J.* Multilateralism Under Challenge?: Power, International Order, and Structural Change. Tokyo: United Nations University Press, 2006, 592 s.
3. *Costa Pinto A., Cotta M. and Tavares de Almeida P.* Technocratic Ministers and Political Leadership in European Democracies. Cham: Palgrave Macmillan, 2018, 309 s.
4. *Eatwell R. and Goodwin M.* National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy. London: Penguin Books, 2018, 336 s.
5. DW. *Italy's M5S: From League allies to Democratic partners.* [online] Available at: <<https://www.dw.com/en/italys-m5s-from-league-allies-to-democratic-partners/a-50212524>> [Accessed 2 March 2021]
6. *Chrisafis A.* Marine Le Pen emerges from father's shadow. [online] The Guardian. Available at: <<https://www.theguardian.com/world/2011/mar/21/marine-lepen-defends-republic>> [Accessed 7 February 2021]

7. *Hagelund A.* After the refugee crisis: public discourse and policy change in Denmark, Norway and Sweden. CMS 8, 13, 2020 / <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0169-8>
8. *Halmay G.* Populism, authoritarianism and constitutionalism. German Law Journal, 2019, 20(3)

Redaksiyaya daxil olub 11.05.2021